

Verantwoording

Medio september 2013 kreeg het Platform Handschriftontwikkeling een tiental vragen voorgelegd. De Société Française De Graphologie (SFDG) wilde graag weten hoe de stand van zaken met betrekking tot het schrijfonderwijs in een aantal Europese landen is. Dit ten behoeve van haar tijdschrift. Een zestal insiders was bereid op deze vragen te antwoorden, op grond waarvan het navolgende beeld kon worden geschetst over het handschriftonderwijs in ons land. Hartelijk dankt gaat uit naar de dames Arends, Leisink, Schoemaker, Smetsers, en de heren Hettinga en Schermer.

1. Loopt het schrijfonderwijs synchroon met het leesonderwijs en is dit veranderd in de loop der jaren?

Dit kan per school verschillen. Het hangt ervan af welke lees- en/of schrijfmethode gekozen is. Zolang er schrijfmethoden in Nederland bestaan, kan er onderscheid worden gemaakt tussen schrijfmethoden die bij het aanvankelijke leerproces parallel lopen met de leesmethode, en schrijfmethoden die het lees- en schrijfproces helemaal loskoppelen.

Lang gold als regel: eerst lezen dan schrijven. In de periode van het leren lezen werden en worden voorbereidende schrijfbewegingen geoefend.

Op dit moment geven enkele schrijfmethoden voor de eerste maanden een lesprogramma waarin het aanvankelijke schrijfprogramma en het aanvankelijke leesprogramma naast elkaar lopen. Na deze korte beginperiode volgen beide vakken hun eigen programma los van elkaar. Er zijn ook schrijfmethoden die gelieerd zijn aan een taalmethode; deze methoden beginnen direct bij het begin van het schooljaar met schrijven. Ze integreren lezen en schrijven. Bij het leren van een nieuw woord, wordt het tevens geschreven, waardoor het schrijven het lezen ondersteunt en leesbegrip wordt versterkt. Nadeel is echter dat de aanbidding van de letters niet parallel loopt met de schrijfmotorische ontwikkeling van het kind.

Op sommige scholen begint het schrijven (pas) met de kerst in groep 3 en wordt er tot die tijd aandacht besteed aan het goed leren beheersen van het schrijfmateriaal en de motoriek. De letters die dan worden aangeboden zijn schrijfmotorisch meer verantwoord.

Schrijven is onlosmakelijk met taal verbonden. Een nieuwe ontwikkeling in schrijfmethoden is, dat elke les uitgaat van een verhaal en de kinderen schrijven daar dan iets over op in hun schrijfschrift. Op deze manier wordt hun schrijfschrift een leesboek.

2. Is het aantal uren voor beide vakken veranderd, sinds wanneer?

Vóór invoering van de 'basisschool' (4-12 jaar) in 1986 waren lezen en schrijven afzonderlijke 'vakken'; sinds die tijd is schrijven een domein van het leer-/ontwikkelingsgebied Nederlandse taal onder de naam "schriftelijke uitdrukkingsvaardigheid". Al staat schrijven niet meer als apart vak op het rooster, heeft het zijn eigen prominente plaats verloren, het wordt doorgaans wel als zodanig onderwezen. In de middenbouw (6-9 jaar) krijgt het schrijfonderwijs redelijk veel aandacht en tijd. In de bovenbouw (9-12 jaar) is dit veel minder het geval en wordt als zorgelijk beschouwd, vooral met het oog op schrijven in het voortgezet onderwijs. Het aantal uren loopt de laatste jaren terug voor zowel technisch lezen als technisch schrijven. Een van de hoofdoorzaken is dat in groep 2, de oudste kleuters, de letters worden aangeleerd, waardoor het lezen in groep 3 meer op individuele basis gebeurt.

Scholen en leerkrachten geven in veel gevallen naar eigen inzicht het vak schrijven een plaats op het lesrooster. Zodoende kan het aantal uren per school verschillen. In het algemeen is het aantal uren schrijfonderwijs afgenomen, met name in de bovenbouw van het basisonderwijs. Er worden andere prioriteiten in het onderwijs gesteld, wat ten koste gaat van het schrijven en de kwaliteit van het handschrift.

3. Zijn de leraren hierin veeleisend en letten ze goed op het schrijfproces?

Dit verschilt per school en per leraar, dat was vroeger ook zo, zij het vermoedelijk in mindere mate. In groep 3 wordt nog naar perfectie gestreefd, maar in groep 4 wordt leesbaarheid de norm. Loopt een leerling achter met schrijfvaardigheid, dan hoeft hij minder te schrijven en mag er meer op de computer gebeuren. Vanaf groep 5 is er veelal geen expliciet schrijfonderwijs meer.

Bij het maken van taallessen is het de bedoeling dat de oefening in het schrijven van woorden meteen training van handschrift is. Dat is voor een deel waar, maar de specifieke problemen van verbindingen en moeilijke lettervormen krijgen daardoor geen speciale aandacht; zo ontstaan er verkeerde vormen en worden die ingeslepen. De algemene indruk is, dat men in het onderwijs weinig eisen stelt aan en weinig aandacht heeft voor een leesbaar en verzorgd handschrift.

Mede door het feit dat het toezicht op het vak schrijven van hogerhand (Ministerie van Onderwijs, schooldirectie, HBO-raad), zo goed als ontbreekt, kan het verschil in het stellen van eisen, het goed letten op het schrijfproces tussen leraren basisonderwijs, enorm groot zijn.

De modern opgeleide leraren worden op het gebied van handschriftonderwijs onvoldoende geschoold. In totaal zijn hier slechts 10 tot 12 uren voor beschikbaar.

Er wordt onderscheid gemaakt tussen schrijfproces (hoe men schrijft) en schrijfproduct (wat men schrijft). In de nieuwere schrijfmethoden wordt hier steeds meer aandacht aan besteed. In de hoop dat de leraren het schrijven weer beter gaan oppakken.

4. Worden de richtlijnen landelijk of centraal voorgeschreven of gaat dit per stad of provincie?

De belangrijkste richtlijn voor en het doel van het schrijfonderwijs is een vlot, verzorgd en duidelijk leesbaar handschrift.

De schrijfmethode, die per school of per schoolbestuur wordt gekozen, geeft specifieke doelstellingen. Richtlijnen voor het schrijfonderwijs worden in de gebruikte schrijfmethode weergegeven, en niet van ‘bovenaf’ voorgeschreven. Vanuit de overheid zijn er wel doelstellingen (kerndoelen), maar ze zijn zeer algemeen geformuleerd.

In ‘‘Kennisbasis Handschrift’’ is een poging gedaan om de eisen voor het vak schrijven aan de opleiding voor leraren basisschool, de Pabo, landelijk vast te leggen. Daar dit document niet in goed overleg gebeurd is, passen veel docenten die het vak schrijven aan de Pabo geven, de eisen naar eigen goeddunken aan.

5. Zijn er verschillen in het schrijfonderwijs tussen privé- en openbare scholen?

In ons land kennen we openbare en ‘bijzondere’ scholen; de laatste zijn gebaseerd op levensbeschouwelijke dan wel godsdienstige grondslag. Er bestaan geen uitgesproken verschillen in schrijfonderwijs tussen beide soorten scholen, al wordt op de Vrije Scholen (Rudolf Steiner) een eigen visie gehanteerd. Op een enkele uitzondering na, bestaan er geen specifieke schrijfmethoden meer voor openbare of bijzondere basisscholen.

Verreweg de meeste scholen, zowel openbare als bijzondere, leren een licht rechtshellend verbonden handschrift aan. Een klein aantal heeft gekozen voor onverbonden c.q. blokschrift, zoals de per augustus 2013 gestarte iPad- of Steve Jobsscholen.

Het verschil tussen scholen wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door hoe de schoolleiding en de leerkrachten met het 'vak' schrijven omgaan.

6. Hoe staat het met 'toerusting' in scholen/universiteiten w.b. informatiemateriaal?

In de schrijfmethodes wordt uitgebreid ingegaan op de schrijfdidactiek. Helaas zijn er weinig leerkrachten die de daarbij horende handleidingen lezen.

Scholen kiezen zelf, of bepalen via hun scholenbond, de schrijfmethode en de bijbehorende materialen, zoals oefenschriften, potloden, pennen, software.

Voor de individuele leerkracht is er voldoende materiaal bij de schoolbegeleidingsdiensten te raadplegen. Het is echter zeer de vraag of daar ook gebruik van wordt gemaakt. Dit geldt ook voor deelname aan bijscholingsbijeenkomsten, als deze al worden georganiseerd.

Verder is de informatie in het algemeen summier. De school is afhankelijk van de interesse van de individuele leerkracht voor het vak. Zelden heeft een school een aparte schrijfhoek, waarin voor kinderen en/of leerkrachten materiaal en/of informatie te vinden zijn.

Als met universiteit de pedagogische academie (Pabo) wordt bedoeld, dan krijgen studenten – vaak alleen in het eerste jaar van hun vierjarige studie – een korte module schrijfonderwijs van ongeveer 7 bloklessen van 1.5 uur! De toerusting in de opleiding neemt af, vermoedelijk door onderwaardering van het eens afzonderlijke vak, dat sinds 1986 onderdeel van de is geworden van de moedertaal.

7. Moeten de leerlingen/studenten met de hand aantekeningen maken?

Wat de leerlingen van basisscholen betreft, kan nog altijd worden gezegd, dat aantekeningen met de hand, dus met potlood/pen, gemaakt worden. Al neemt dit vermoedelijk af, omdat er minder klassikaal wordt lesgegeven. Er blijven echter situaties, waarbij het handig is om even enkele begrippen of kernwoorden op te schrijven.

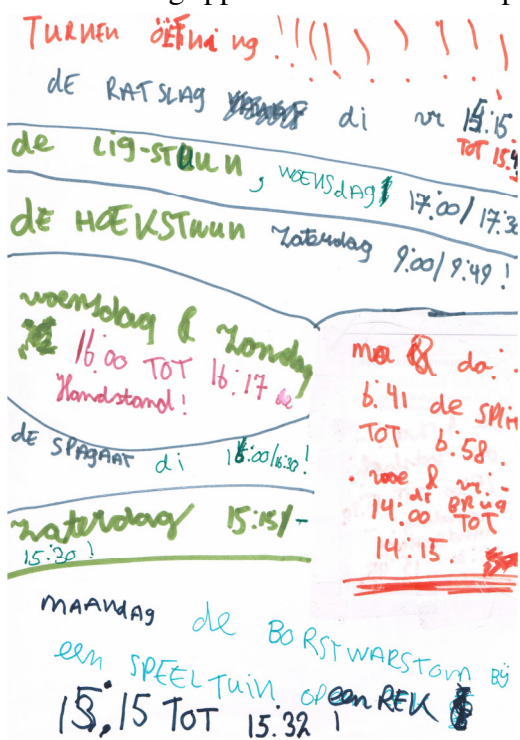
In het basisonderwijs wordt in het algemeen nog steeds veel met de hand geschreven, zoals bij taal, begrijpend lezen, rekenen, zaakvakken of wereldoriëntatie. Een werkstuk, spreekbeurt, project of power-point wordt vaak getypt, maar pas nadat de opzet met de hand geschreven en goedgekeurd is.

Middelbare scholieren en studenten moeten wel aantekeningen maken, al neemt het gebruik van het toetsenbord toe. Het gebruik van potlood dan wel pen kan overigens verschillen per opleiding en/of student.

8. Zijn belangrijke veranderingen in het handschrift van jonge kinderen, pubers en jonge adolescenten te constateren en sinds wanneer?

Al meer dan honderd vijftig jaar wordt er geklaagd over de negatieve veranderingen in het handschrift van kinderen, pubers en jonge adolescenten. Schrijven mocht dan wel bij de drie belangrijkste vakken van de

Kladversie voor spreekbeurt over 'turnen'
Jongen, groep 5 (bijna 9 jaar)

toenmalige lagere school behoren, het vak heeft er altijd 'bijgehangen'. Hoofdoorzaak: de geringe aandacht voor het vak en de beperkte kennis en kunde van individuele leerkrachten. Ook momenteel zijn kinderen, pubers en jonge adolescenten afhankelijk van hoe zij in het schrijven zijn 'opgevoed'. Hoe zij door de individuele leerkracht zijn begeleid en gesteund.

De negatieve invloed van ouders moet hierbij niet worden onderschat. Het toetsenbord heeft de mening over het nut van schrijfonderwijs danig beïnvloed.

De afgelopen jaren kunnen spreken van een duidelijke achteruitgang van verbonden, lichthellend schrift bij kinderen. Dit werkt door bij pubers die veelal losse, vaak hoofdletterachtige vormen produceren wat de leesbaarheid niet ten goede komt. Het zijn vooral meisjes die aan het eind van de basisschool het verbonden schrift loslaten, groter, en rechtop gaan schrijven. Het handschrift van jeugdigen kan men ‘kinderlijk’ noemen, omdat daaruit blijkt hoe weinig routine deze jonge mensen hebben verworven.

Met de ‘tijdgeest’ – snelheid, oppervlakkigheid, wedijver, prestatiedrang – lijkt de kwaliteit en de verzorging van het handschrift af te nemen. Er wordt minder op schrijven geoefend en gelet, wat steeds meer leidt tot onverbonden, vaak blokschrift, en tot steil of zelfs linkshellend schrift. De leesbaarheid neemt zichtbaar af. Handschrift wordt minder belangrijk gevonden.

9. Speelt een handgeschreven brief nog steeds een rol bij de sollicitatieprocedure?

Een handgeschreven brief komt bij sollicitaties vandaag de dag nog sporadisch voor, omdat er nauwelijks belangstelling voor bestaat. Er wordt steeds meer van andere middelen en media gebruikgemaakt. Hierbij is te denken aan een digitaal te verzenden brief met CV als bijlage, videosollicitatie, QR-code.

10. Welke belangrijkste verschillen zijn in Nederland te constateren wat culturele en taalkundige invloed betreft op het schrijfonderwijs en het gebruik van handschrift?

Ook schrijfmethoden ademen een ‘tijdgeest’. Waar methoden vroeger sterk moraliseerden, sluiten hun schrijfoefeningen thans duidelijk aan bij de belevingswereld van de kinderen. Er is tenminste één methode, die voornamelijk gebruik maakt van godsdienstige teksten, zoals teksten uit psalmen. Scholen van de Hervormde en de Gereformeerde kerk geven de voorkeur aan deze methode. Om deze groep aan te spreken is er zeker één andere methode die teksten en illustraties in de schrijfschriften aanpast. Zo zullen woorden als, tovenaars, discotheek en kermis niet worden opgenomen, en zal een tekening van een slang met een voorwerp niet voorkomen.

Er zijn schrijfmethoden die voor de bovenbouw lessen hebben waarin de geschiedenis van het schrift behandeld wordt en ook andere culturele en taalkundige aspecten aan bod komen. Niet alle schrijfmethoden besteden er aandacht aan.

Cultureel gezien worden er minder persoonlijke brieven geschreven. Het handschrift past niet meer bij de snellere social media. Een handtekening heeft nog wel zijn volle rechtsgeldigheid. De noodzaak van soepel en duidelijk kunnen schrijven wordt niet langer ingezien. De invloed van het leren schrijven met de hand op het ontwikkelen van de hersenen is bij beleidsmakers niet bekend.

DS/06.10.13

Platform Handschriftontwikkeling, onafhankelijk adviesorgaan voor het brede schrijfveld
Secretariaat: A.C.M. Schoemaker-Ytsma, Magnolielaan 23, 7711 LX Nieuwleusen
E-mail: platformhso@home.nl